

РУСКИ АРХИТЕКТА Н. П. КРАСНОВ – ГРАДИТЕЉ ЊЕГОШЕВЕ КАПЕЛЕ НА ЛОВЋЕНУ

Кампања која је у последње време покренута у Црној Гори за враћање Његошеве капеле обично се везује за критику монументалног и неприличног маузолеја на Ловћену, рад. И. Мештровића.¹ То је, наравно, оправдано, јер је рушење светиње црногорског народа, супротно вољи самог Његоша, било вандалски чин. Међутим, знатно мање пажње се посвећује историји изградње порушене капеле и уопште се не наводи да је њен градитељ био руски архитекта, академик Николај Петровић Краснов. Ово име, које једнако припада у Русији и Југославији, заборављено је у обе земље. Ове белешке имају за циљ да упознају читаоца са плодним радом градитеља Његошеве капеле, руског архитекта Н. П. Краснова.

Краснов се родио 23. новембра 1864. године у селу Хоњатино, коломенског среза, московске губерније, у сељачкој породици. Своје школовање је почео у сеоској црквено-парохијској школи, а затим је способни дечак позван на Московску школу сликарства, вајарства и архитектуре (МУЖВЗ). Године 1882. Краснов је завршио основни курс и прешао у виши пројектантски разред. За свој први самостални пројекат „несагориво позориште за 1500 особа“ (1883. г.) награђен је Малом сребрном медаљом. Године 1885, за пројекат гимназије, већ је награђен Великом сребрном медаљом. Том наградом је аутоматски произведен у звање професионалног уметника трећег степена.² Са дипломом МУЖВЗ, 1887. године Краснов стиже на Јалту, летовалиште на Криму, на црноморској обали, где га локална скупштина поставља за градског архитекту. Од тада почиње руски (кримски) период рада Н. П. Краснова.

¹ Види на пример: Ловћен хоће капелу назад, – Огледало, Подгорица 1990, бр. 2, с. 8; Трипковић М., Када су владину чували овнови, исти часопис, с. 40–42.

² Калинин Н., Земляниченко М., „Краснов – знакомый и незнакомый“, – Советский Крым, Ялта 1989, 22. новембар.

Заједно с архитектором Г. Ф. Шрајбером, од 1889. до 1893. године ради на новом плану Јалте, који је предвиђао регулисање изградње, пробијање нових улица и слично. Краснов истовремено учествује у рестаурацији ханског дворца у Бахчисарају. На овом послу се зближава са познатим византологом, академиком Петербуршке академије наука Н. П. Кондаковим.³ Тада је Краснов добио и прву приватну поруџбину у Јалти – вилу за А. И. Ерлангера. Од тада приватни пројекти све више постају његова основна делатност. Пројектује кућу и вилу кнегиње Н. А. Барјатинске, виле за В. А. Кочубеја и кнеза М. Р. Долгорукова. Само у Јалти од 1890. до 1899. године изграђено је тридесетак његових пројеката, као и виле у Алушти, Гурзуфу, Симеизу, Алупки и Балаклави. Најзначајније грађевине у том периоду су дворца великог кнеза Петра Николајевича „Дилбер“ у Мисхору у арапском стику и ловачка кућа кнеза Ф. Ф. Јусупова у Кокози (данас село Соколиное) у татарском стилу, карактеристичном и за бахчисарајски дворца.⁴

Стекавши велику репутацију, Краснов 1899. године даје оставку на место градског архитекта и бави се само приватним поруџбинама. Од 1904. до 1908. године у шкотском стилу, тј. позне енглеске модерне, гради дворца и парк „Харакс“ за великог кнеза Георгија Михајловича. Тамо је урадио и пројекат цркве свете Нине, али већ у стилу црквене архитектуре закавказских народа. У домовини му је, наравно, највећу афирмацију донео рад на другом дворцу са парком – „Ливадија“, летњој резиденцији последњег руског цара Николаја II. Краснов је руководио изградњом овог дворца од 1910. до 1911. године, био је пројектован у италијанском (пре свега фирентинском) ренесансном стилу XV–XVI века, и с правом је сматран бисером јужне обале Крима.⁵ (Баш у овом дворцу је 1945. године одржана позната конференција у Јалти шефова савезничких држава СССР, САД и Велике Британије).

По завршетку дворца „Ливадија“, Краснов постаје дворски архитекта, а кроз две године, уз помоћ Н. П. Кондакова, изабран је за члана Петербуршке академије уметности и постављен за дворског саветника. У Московској школи сликарства, вајарства и архитектуре установљена је стипендија под његовим именом. Н. П. Краснов је награђен бројним одликовањима, између осталим и грчким и црногорским.

Стваралачки рад Краснова наставља се и после изградње дворца „Ливадија“. Од 1913. до 1916. године по његовим пројектима је изграђена зграда банке Друштва узајамног кредитирања у Симферопољу, виле

³ Касније, у емиграцији, Н. П. Кондаков је организовао свој научноистраживачки семинар у Прагу. Његови ученици су често долазили у Београд. Оснивање византолошке школе у Југославији, једне од најбољих у свету, везано је у првом реду за рад руских научника – емиграната: Г. А. Острогорског, Ф. В. Тарановског, С. В. Троицког, А. В. Соловјова, Е. В. Аничкова, В. А. Мошина и других.

⁴ Калинин, Н., Земляниченко М., „Николай Петрович Краснов“, – Архитектура СССР, Москва 1990, бр. 4, стр. 88–89.

⁵ Калинин, Н., Земляниченко М., „Николай Петрович Краснов“, стр. 89–90.

„Викторија“ у Федосији и „Олга“ у Јалти, летњиковац Свијагина у Симеизу и „Борова шума“ у Мисхору. Последњи његов пројекат у домовини – болница, задужбина кнегиње А. Ф. Кучук–Ламбат (1916. године) – није реализован.⁶

Грађански рат у Русији и бољшевички терор отерали су у емиграцију милионе руских грађана, а у првом реду интелигенцију. Као што је познато, њих око 70 хиљада прихватила је Југославија (у то време Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца).

Н. П. Краснов стиже у Југославију 1919. године. Заједно са другим руским архитектима, почетном двадесетих година оснива „Удружење руских архитеката у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца“, које је имало четрдесет чланова. Плодна делатност архитеката–емиграната знатно је допринела развитку културног живота Југославије и оставила приметан траг у југословенском грађевинарству. Довољно је навести само нека имена оних који су подизали Београд и друге градове: В. Ф. Баумгартен (стари Генерални штаб, Официрски дом у Скопљу, Хипотенарна банка у Панчеву и Руски дом „Император Николај II“ – садашњи Дом совјетске културе); В. Лукомски (зграда Патријаршије, хотел на Авали, сарадња на пројекту Белог двора, пројекти црква у многим местима); Г. П. Ковалевски (Генерални урбанистички план Београда, награђен у Паризу; решење калемегданске терасе, трга Славија, трга Републике, Студентски дом, црква у Бачкој Тополи и низ урбанистичких планова за градове у Србији); В. В. Сташевски (руска православна Црква свете Тројице у Ташмајданском парку, Иверска капела на руском делу Новог гробља, зграда у садашњој улици Булевар револуције 83-а); А. Ј. Васиљев (Војни музеј на Калемегдану и низ зграда у Београду); В. М. Андросов (фасада Главне поште и друге зграде); Н. Виноградов (Дом гарде); Р. Н. Верховски (споменици на Новом гробљу: браниоцима Београда 1914–1915. и споменик императору Николају II и руским војницима 1914–1918); Г. И. Самојлов (биоскоп „Београд“, палата „Београд“ на углу улица Теразије и Булевар револуције, а после рата зграде Технолошког и Машинског факултета, Летња позорница у Нишу, зграде ПТТ у Охриду, Зрењанину и Скопљу); Л. Макшејев (зграде у Кнез-Михаиловој 25 и Француској 22 и 16 А); Г. Н. Шретер (Дом здравља и Официрски дом у Новом Саду); И. Г. Артјомушкин и Василенко (зграде у Скопљу); П. П. Фетисов (хотел „Еспланада“ и Југословенска банка у Загребу); А. Б. Палков („Палата бановине“ у Сплиту).⁷

Свакако је најзначајнији руски архитекта у међуратном периоду у Југославији био Н. П. Краснов. Од априла 1922. године до смрти живео је са супругом и кћерком у Београду, у Улици кнеза Милоша 13 (зграда није сачувана) и радио у Министарству грађевина, где је руководио

⁶ Калинин Н., Земляниченко М., „Николай Петрович Краснов“, стр. 90.

⁷ Види, на пример: Ђурић О., „Руска литерарна Србија 1920–1941“, Београд 1990, стр. 23–24.

пројектантском групом за монументалну изградњу. У гради Министарства, на другом спрату, била је и његова радионица. Познато је да су га ученици са поштовањем звали „чича Краснов“. И сам краљ Александар је од Краснова наручивао пројекте и био његов покровитељ.⁸

Један од првих већих Красновљевих послова у Југославији био је баш изградња Његошеве капеле на Ловћену. Како је писала београдска „Правда“ (од 22. децембра 1923. године), нацрт плана реконструкције цркве био је поверен „нашим најбољим стручњацима“. Предводио их је Н. П. Краснов, који је септембра 1923. године боравио на Ловћену, да се на лицу места упозна са развалинама старе капеле светог Петра Цетињског. Са тог путовања сачувано је шест фотографија и цртежи са обележеним димензијама. По повратку у Београд израдио је још пет оригиналних акварела и пет цртежа у боји. Све је то требало да послужи као материјал за изградњу капеле.⁹

Краснов је на плану изградње капеле радио око две године. Као што је познато, за основу пројекта послужила је стара црква, коју су порушили Аустријанци. Краснов је о њеној архитектонској замисли имао врло високо мишљење. Војин Симић се сећа да му је чича Краснов у разговору рекао „да је Његош велики човек“. Симић му је то потврдио, а на то му је Краснов одговорио: „Ти то не разумеш шта ја хоћу да кажем. Његош је велики човек кад је он могао овакву оригиналну идеју да има за овакав облик и овакву основу цркве на Ловћену, то јест, два круга у основи разних пречника, а који продиру један у други.“¹⁰

Краснов је израдио и ентеријер капеле, укључујући саркофаг, кандила и слично. Подизање Његошеве капеле на Ловћену један је од врхунских домета Красновљевог југословенског периода рада: он је успео да поново изгради једну од светиња црногорског народа. Капела се одлично уклапала у околину, а што је најважније – архитекта је схватио да ће се људи (као што је писао још Светозар Томић – секретар Комитета за изградњу цркве и преношење Његошевих моштију) пењати на Ловћен не због капеле, већ због самог Ловћена и владициног гроба који ће бити у капели.¹¹

И у Београду је Краснов урадио значајне послове: уз његово учешће вршило се проширивање старог државно-правног центра града у близини раскрснице Немањине и Кнеза Милоша. На томе месту је по пројекту руског архитекте 1925–1928. подигнуто величанствено здање Министарства финансија (улица Кнеза Милоша 22). Године 1938. надограђен је још један спрат, такође по Красновљевом пројекту. Тамо се данас налази Савезни секретаријат за иностране послове. Прeko пута

8 Шкаламер Ж., „Н. П. Краснов у Југославији“, – Архитектура СССР, Москва 1990, бр. 4, стр. 95.

9 Дурковић-Јаншић Љ., „Његош и Ловћен“, Београд 1971, стр. 183–203.

10 Нав. дело, стр. 95.

11 Нав. дело, стр. 211.

зграде Министарства финансија, Краснов је 1929. изградио екстеријере и ентеријере великог комплекса два министарства: Шума и руда и Пољопривреде и вода. Године 1928. по његовом пројекту, завршена је зграда Државног архива (од 1950. године то је Архив Србије) у Карнегијевој 2. Све наведене зграде су изграђене у монументалном класичном маниру, што је било потребно за државне институције, уз неке ренесансне и барокне елементе.¹²

У исто време, Краснов у византијском стилу, по прерађеним пројектима архитекте Васића, завршава изградњу Српског војничког гробља у Солуну. Такође у Грчкој, на острву Видо, 1928. пројектује меморијалну гробницу и меморијално гробље војницима погинулим у рату 1914–1918. Изграђује пројекте вишеспратница и трговина у Београду: Кнеза Милоша 14, Теразије 14, Кнез-Михаилова 9, стамбена зграда Радојловића на углу Змај-Јовине и Браће Југовића, и виле у Скопљу.¹³

Значајна је и Красновљева потпуна реконструкција дрвеног позоришта „Мањез“, које је изгорело 1927. године и дуго било једина позоришна сцена у Београду. Нови „Мањез“ је пројектован од чврстог, незапаљивог материјала. За разлику од монументалних здања министарства, Красновљево позориште се одликује једноставношћу и елеганцијом. На сцени „Мањежа“ наступала је трупа Народног позоришта, у којој су били и бројни руски емигранти, својевремено чланови Московског художественог театра (МХТ): режисер Ј. Л. Ракитин, глумци В. М. Греч, П. А. Павлов и други. Уметнички директор позоришта био је Л. М. Браиловски. Њега су заменили млађи позоришни ствараоци: А. А. Вербицки, В. П. Загородњук, В. И. Жедрински. На сцени „Мањежа“ постављене су и прве београдске опере: под руководством Ф. М. Павловског, Е. С. Марјашеца, са солистима К. Е. Роговском, Е. И. Поповом, Л. Зиновјевим, Г. М. Јурењевим, П. Ф. Холодновим. И балет је био под јаким руским утицајем: примабалерина Јелена Пољакова, чувене балерине Маргарита Фроман и Нина Кирсанова. На сцени „Мањежа“ наступали су Фјодор Шаљалин (1935. године у „Дох Кихоту“ и „Борису Годунову“) и две највеће балерине двадесетог века – Ана Павлова (1927. године) и Тамара Керсавина (1928. године).¹⁴

Од 1929. године Краснов ради комплекс краљевског дворца на Дедињу, такозвани Бели двор. Он је урадио план дворске цркве, колонаду између цркве и дворца, а планирао је и језеро са терасама. Његови су и ентеријери цркве и дворца, опрема салона и дворске биоскопске сале. Пројекат самог Белог двора израдио је архитекта А. Ђорђевић, уз сарадњу руског архитекта В. Лукомског. Изградњом новог дворца на Дедињу

¹² Шкаламер Ж., наведено дело, стр. 95–96; види и: „Историја Београда“, књ. III, Београд 1974, стр. 190.

¹³ Наведена дела.

¹⁴ „Историја Београда . . .“, стр. 361, 369, 391, 396, 399–402; види и: Ђурић О., наведено дело, стр. 39.

руководио је још један руски емигрант–инжењер и археолог С. Н. Смирнов.¹⁵

После 1930. године у стваралаштву Н. П. Краснова наступа извесни прелом. Он ради мање пројекте – маузолеј на Опленцу, ентеријере у згради Народне скупштине (заједно са руским уметницима Г. И. Самојловим и П. П. Сухачовим). Краснов је 1931. израдио и два велика, али нереализована пројекта: реконструкцију Министарства грађевина и „Палату правде“ у Скопљу. Из тог периода су и његови пројекти цркве Ружице уза зидине Калемегдана, мост краља Александра на Сави (1931–1932), скице за иконостас цркве на скопском гробљу (1932. године). При крају живота Краснов је израдио пројекат павиљона у дворцу на Дедињу (1938. године) и ловачке куће на краљевском имању у Петровчићу (1938. године).¹⁶

Н. П. Краснов је умро у Београду 8. децембра 1939. године. Сахрањен је на руском делу Новог гробља у близини Иверске капеле – копије истоимене капеле, која је у Москви порушена за једну ноћ 1929. године. У близини се налази споменик цару Николају II и руским војницима палим у рату од 1914. до 1918. Са задње стране споменика стоји натпис на српскохрватском језику: „Храброј палој браћи Русима при одбрани Београда, на Солунском фронту и осталој територији Краљевине Југославије 1914–1918“. До споменика води неколико степеница, испод којих се налази капела – костурница. У костурници су остаци 387 војника и официра палих на Солунском фронту (укупно је погинуло више од 6 хиљада); 136 војника и официра две руске артиљеријске батерије под командом пуковника Доброва, палих приликом одбране Калемегдана 1914. године;¹⁷ 4 руска ратна заробљеника које су Аустријанци стрељали без суђења у Горажду, јер су ови одбили да испалују гранате на српски фронт; 2 руска морнара са монитора „Тираспољ“ погинула код Кладсва; стотинак руских војника умрлих од рана у болницама на територији коју је окупирао Аустрија. У капелу испод споменика пренесен је и велики крст који су Срби направили од железничких шина са натписом: „Руски хероји који су свој живот дали за слободу Србије“.¹⁸

Красновљев гроб још постоји, на њему је натпис на руском језику: „Николай Петрович Краснов – академик архитектуры, 1864–1939“. Његов унук, 75-годишњи инжењер Владимир Леонидович Хорват, живи у Канади.

¹⁵ Шкаламер Ж., наведено дело, стр. 97; Маевский В.: „Русские в Югославии“, Нью-Йорк 1966, стр. 110–111.

¹⁶ Шкаламер Ж., наведено дело, стр. 97.

¹⁷ На истом том месту је тридесетих година подигнут споменик И. Мештровића „захвалности“ Француској (в. Писарев, Ю. А., „Российская эмиграция в Югославии“, Новая и новейшая история, Москва 1991, бр. I, стр. 159–160.

¹⁸ Маевский В., наведено дело, стр. 38–46; види такође: Тарасьев В., „Хранить память об ушедших“, – Литературная Россия, Москва 1990, 25. мај.

Овакав је, у кратким цртама, био стваралачки пут архитекте Н. П. Краснова. Много тога је у његовом стваралаштву испреплетено на необичан начин. Овај истакнути уметник је био дворски архитекта и Николаја II и краља Александра. У историји Црне Горе он ће остати као градитељ Његошеве капеле на Ловћену. Племенита идеја обнављања порушене светиње незамислива је без истраживања Красновљевог наслеђа, на срећу сачуваних оригиналних фотографија, цртежа и акварела, које је архитекта израдио током боравка на Ловћену 1923. године и касније, приликом рада на пројекту споменика.

Константин Никифоров